

Сільський розвиток в об'єктиві

Коментарі до Єдиної комплексної стратегії
розвитку сільського господарства та
сільських територій в Україні
на 2015–2020 роки

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР УКРАЇНИ

а/с 306, 01032, м. Київ, Україна
тел./факс: (044) 238 62 59
e-mail: nescu@nescu.org.ua
www.nescu.org.ua

Сільський розвиток в об'єктиві: Коментарі до Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки

Автори: Владлена Марцинкевич, vladlena@bankwatch.org, Наталія Коломієць, nkolomiets@nescu.org.ua,
Аріс Адлерс aris.adlers@gmail.com
Редактор: Ганна Заворотна, mavca@nescu.org.ua

Naturskyddsföreningen

Ця публікація надрукована за фінансової підтримки Шведського товариства охорони природи. Зміст публікації є предметом відповідальності Національного екологічного центру України і не може розцінюватись таким, що відображає точку зору Шведського товариства охорони природи або інших донорів НЕЦУ.

Жовтень 2016 (оновлена версія)

Наклад: 50 екз.

Розповсюджується безкоштовно.

© НЕЦУ

Картинка на обкладинці: Корови вільного випасу сімейної ферми, Глухівський р-н, Сумська обл.
фото: Владлена Марцинкевич, Національний екологічний центр України, 2016

Вступ

Для ведення сільського господарства потрібні значні природні ресурси. Крім того, згідно Національного кадастру антропогенних викидів 1990-2013 рр., такі галузі сільського господарства, як тваринництво та землекористування, мають значні викиди парникових газів і, відповідно, вплив на зміни клімату. З огляду на значні впливи на довкілля необхідно інтегрувати екологічні аспекти до сільського господарства, і включити сталий розвиток сільських територій до пріоритетів аграрної політики.

Реформа сільськогосподарського сектору є нагальною. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 рр (далі – Стратегія) була покликана стимулювати її, документ більшою мірою був кроком вперед та описом можливих, інколи далекоглядних, кращих європейських надбань та досвідів, адаптованих для України.

НЕЦУ вітає те, що Стратегія фокусується не лише на розвитку сільського господарства як напрямку економіки, а і сільських територій загалом. Також позитивним є комплексний підхід, виокремлення пріоритетних напрямків, та включення до них питань захисту довкілля і управління природними ресурсами.

Проект Стратегії був розроблений 2015 р. групою міжнародних та українських експертів як окремий проєкт, профінансований Європейським союзом з залученням інших донорів, серед яких – Агентство США з міжнародного розвитку, Світовий банк/Міжнародна фінансова корпорація, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, Європейський банк реконструкції та розвитку, Організація економічного співробітництва та розвитку, Європейський інвестиційний банк, країни-донори (Канада та Швейцарія)¹. Для розробки Стратегії було створено Раду з питань розробки Єдиної комплексної Стратегії та робочі групи за напрямками. Організація самого процесу розробки Стратегії та її представлення свідчать, що Стратегія нсультантами, без ключової участі спеціалістів із профільного Міністерства на рівні голів департаментів, на жаль, може залишитися лише на папері, і у подальшому не використовуватиметься як основа для формування державної політики.

Національний екологічний центр України підготував коментарі до Стратегії у частинах розвитку сільських територій та екологічної складової розвитку сільського господарства². У разі подальшого доопрацювання Стратегії для затвердження ці коментарі необхідно врахувати, щоб посилити вже розроблений документ. У разі розробки нової Стратегії ці коментарі допоможуть створити основу для інтеграції екологічних питань до аграрної політики у подальшому (див. Додаток 1).

Стратегія визначила десять стратегічних пріоритетів, на яких пропонується сфокусуватися до 2020 р³. Десять пріоритетів – це забагато, у стратегіях Європейських країн, наприклад, не знайдуться пріоритети щодо оподаткування та бізнес клімату, інституційних реформ Мінагрополітики. Можливо це відображує ситуацію та необхідність реформування сільського господарства, сільської економіки та підходів до сільського розвитку.

Одним з пріоритетних напрямків визначено захист довкілля та управління природними ресурсами, зокрема, лісовим та водним господарствами. У цьому документі містяться коментарі НЕЦУ до розділів Стратегії «Сільський розвиток – відродження українського села» (Стратегічний пріоритет 7) та «Вода, земля, пестициди та мінімальні екологічні стандарти» (Стратегічний пріоритет 10.1).

1 <http://minagro.gov.ua/node/16025>

2 Напрямок 10.1. Вода, земля, пестициди, нітрати та мінімальні екологічні стандарти

3 Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 рр: <http://minagro.gov.ua/node/16025#principles>

Коротко про те, як виглядатиме сектор після реформи та втілення Стратегії

- Експортно-орієнтований с/г сектор, у тому числі, експорт переробленої продукції,
- Нормативна база адаптована до вимог ЄС,
- Інвестиції у модернізацію і реконструкцію виробничих потужностей, зберігання та переробки продукції,
- Сприятливі умови для здійснення підприємницької діяльності, роль держави дуже обмежена,
- Спрощений доступ до кредитних ресурсів, справедливі умови фінансування,
- Потік прямих іноземних інвестицій,
- Розвинуті с/г різних розмірів та напрямків, домогосподарства поступаються місцем більш орієнтованим на ринок малим сімейним фермерським господарствам,
- Спеціалізація та диверсифікація виробництва,
- Діє прозорий та гнучкий ринок землі,
- Різні форми груп та організацій виробників,
- Краща професійна підготовка кадрів,
- Стала, передбачувана, проста, цільова аграрна політика і система державної підтримки,
- Розвиток сільських територій та створення робочих місць у неаграрній (розвиток бізнесу на селі) та аграрній сферах (диверсифікація сільського виробництва),
- Покращення громадської інфраструктури сільських територій,
- Сталий розвиток враховується у всіх заходах,
- Є встановлені регуляторні норми для води, ґрунтів та повітря,
- Деякі типи с/г підтримки прив'язано до дотримання мінімальних вимог щодо охорони довкілля.

Коментарі

Стратегічний пріоритет 7: «Сільський розвиток – відродження українського села»

Розвиток сільських територій є процесом поліпшення якості життя і економічного добробуту людей, які проживають у селах. У Стратегії є пріоритети, що можуть привести українську політику до досягнення успіху у цьому.

Збільшення частки виробничих об'єднань (кооперативів) на ринку продовольства може призвести до більш сталої і передбачуваної ціни для продуктів харчування і якості, а також незалежності від деяких великих агропромислових компаній. Ми хотіли б закликати до підтримки не тільки виробничих кооперативів, а й інших форм кооперативів у сільській місцевості: споживчі та фінансові кооперативи (банківська справа, страхування тощо) тощо.

Збільшення продуктивності та рентабельності дрібних господарств є ключовим аспектом для балансу сільських місцевостей. Розвиток будь-якого бізнесу не може бути перешкодою для розвитку для інших місцевих громадянських або економічних ініціатив у сільських територіях. Підтримуючи малі та середні ферми держава підтримує зайнятість і життєздатність сільської місцевості.

1. Пріоритет 7.1. Підвищення якості життя і диверсифікації господарської діяльності у сільській місцевості

Всі ініціативи та очікувані результати добре описуються у розділі, але є дуже декларативним. Всі ці заходи спрямовані на розвиток сільськогосподарського підприємництва. Проте якість життя включає доступ до якісних послуг та інші аспекти добробуту. Першим кроком вперед для вирішення поточної ситуації у селах може бути підтримка та розвиток сільськогосподарського виробництва з доданою вартістю.

Однак оскільки рівень життя включає доступ до якісних послуг та інші аспекти добробуту, необхідно закладати далекоглядні та інноваційні рішення. Покращення стандартів життя повинне відповідати реальності XXI століття щодо економічних та соціальних стандартів, які вимагають адекватної інфраструктури: дороги та сполучення, інтернет, управління відходами, водопостачання та водовідведення, а також збільшення соціального капіталу (спроможність та знання) сільських громад.

Тому деякі нові європейські тенденції у сільських районах можна планувати сьогодні і підтримувати у подальшому. Наприклад, серед них є екологічно чисті енергії і економіка, віддалена робота, циркулярна економіка, вкорочені ланцюги постачань, інноваційна економіка, використання електронних каналів, соціальне підприємництво тощо.

2. Пріоритет 7.2 Сільський розвиток за лідерства громад

Розвиток сільських регіонів за лідерства громад заснований на ініціативах «знизу-вгору», що ґрунтується на роботі у партнерстві (уряду, бізнесу та громадянського суспільства). Необхідно забезпечити принаймні невелике фінансування для реалізації щонайменше частини стратегій розвитку регіонів. Реалізація стратегій є також важливим моментом навчання, який повинен бути надбаний місцевими партнерствами з точки зору відбору проектів, моніторинг проектів і оцінки результатів. Без цього очікуваний результат «низка стратегій місцевого розвитку, розроблених для себе жителями сільської місцевості» і втілення цих стратегій не є реалістичними.

Ризик реалізації: в якості додаткового ризику реалізації можна вважати переважання місцевих політиків у місцевих партнерствах через здійснення впливу на цілі місцевих стратегій розвитку.

Відповідним заходом щодо пом'якшення наслідків від цього ризику може бути збалансоване представництво приватного, державного та громадського сектору у партнерстві та додатковий розвиток потенціалу щодо прийняття рішень представниками приватного та громадського сектору.

Стратегічний пріоритет 10.1: «Вода, земля, пестициди та мінімальні екологічні стандарти»

У Стратегії визнається, що сільське господарство потребує багатьох природних ресурсів, зокрема, земельних, водних та енергетичних. Іншим аспектом з точки зору користування ресурсами є їх вплив на зміну клімату. Через це стале управління природними ресурсами визначається як один з пріоритетів у розвитку сільського господарства.

Головною метою Стратегії у частині впливу на довкілля є поетапна інтеграція екологічних питань до сільськогосподарського виробництва. НЕЦУ підтримує таку позицію. Зміни клімату є однією з нагальних проблем світу. У квітні 2016 р. Україна підписала Паризьку угоду до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та має забезпечити заходи для втримання глобальної температури у межах 1,5/2 °C. Вплив на зміну клімату і заходи з адаптації та зменшення впливу на клімат мають бути включені до всіх стратегічних документів на національному рівні.

1. У сфері охорони довкілля Стратегія взяла за основу принципи Спільної аграрної політики (САП) та перехресної відповідальності з моделі управління сільським господарством Європейського Союзу. За цих умов виробник сільськогосподарської продукції має дотримуватися мінімальних

Послід від курників
на полі, Ладизин,
Тростянецький р-н,
Вінницька обл.,
фото: Нільс Акерман,
Lundi13/НЕЦУ, 2016

екологічних стандартів та отримує фінансовий стимул у разі виробництва продукції у спосіб більш екологічно дружній, ніж мінімальні екологічні стандарти. В ЄС процес розробки Спільної аграрної політики йшов з 50-х рр минулого століття. Впровадження принципів та механізмів САП за 5 років в Україні виглядає дуже амбітним завданням. Для того, щоб принцип перехресної відповідальності працював, необхідно, щоб держава надавала суттєву фінансову підтримку с/г виробникам, які дотримуються стандартів більших за мінімальні. Обсяг цієї підтримки від держави для с/г виробників має бути більшим за витрати чи втрати, пов'язані з дотриманням лише мінімальних екологічних стандартів. Враховуючи кількість с/г земель, які обробляються в Україні, та недостатність фінансування, впровадження політики перехресної відповідальності у повній мірі виглядає як довгострокова перспектива. Однак ми погоджуємося, що загальні засади мають закладатися вже на початкових етапах формування державної політики у сфері сільського господарства.

2. Стратегія не приділяє належної уваги нітратному та фосфатному забрудненню від сільськогосподарської діяльності. Сільське господарство є основним джерелом нітратного та фосфатного забруднення ґрунтів, води та викидів в атмосферу, що призводять до змін клімату. Є відповідний індикатор, але нітратне забруднення не визначено як окрему пріоритетну проблему, не прописано мети чи завдань, не визначено шляхів досягнення зменшення нітратного та фосфатного забруднення від сільського господарства.
3. При розробці Стратегії застосовувався підхід, при якому для кожного пріоритетного стратегічного напрямку визначались основні проблеми та обґрунтування їх вибору, мета для напрямку, пріоритетні заходи, очікувані результати, ризики впровадження та заходи пом'якшення ризиків, індикатори реалізації. Загалом застосування такого підходу у розробці документу є позитивним прикладом, адже дозволяє простежити логіку планування та реалізації стратегії. На жаль, у представленій Стратегії є прогалини у цілісності та відповідності обраних пріоритетних проблем, поставлених завдань, запланованих активностей та індикаторів. Загалом у Стратегії основні елементи для кожної виокремленої проблеми (обґрунтування, мета, пріоритетні заходи, очікувані результати, ризики та заходи їх пом'якшення, індикатори) подані в описовій формі. Якщо структурувати запропоновані елементи у вигляді таблиці, як представлено у Таблиці (Додаток 1), стає очевидним, що для деяких визначених проблем відсутні активності, які мають їх вирішувати, або індикатори успішності вирішення проблем. Необхідно привести цілі, заходи, очікувані результати, ризики та засоби їх пом'якшення, індикатори для кожної виокремленої проблеми до цілісного вигляду.

Специфічні коментарі до тексту

(на випадок перегляду або розробки нової стратегії):

- проблеми зміни клімату згадуються кілька разів, є відповідні заходи та індикатор, проте у підрозділі «мета» проблеми зміни клімату не відображені. Пропонуємо додати до тексту: «зменшення викидів парникових газів від с/г»;
- для проблеми з відсутністю ефективного управління надзвичайними ситуаціями та проблеми з відсутністю комплексного підходу до біологічної безпеки країни потрібно визначитися з очікуваними результатами та індикаторами успішності вирішення цих проблем;
- для проблеми з відсутністю комплексного підходу до поводження з відходами на сільськогосподарських територіях, «розвиток комплексних програм» варто винести з розділу «мета» до розділу «пріоритетні заходи», і передбачити очікувані результати та індикатори;
- одним з індикаторів реалізації Стратегії визначено «Збільшення додаткових робочих місць на 5 %» у частині Пріоритету 10.1 «Вода, земля, пестициди та мінімальні екологічні стандарти». Робочі місця не є очевидним індикатором стану довкілля. Пропонуємо прибрати цей індикатор з переліку, натомість ввести індикатори, які відповідають поставленим завданням за напрямками, де зараз індикатори відсутні;
- у доповнення до всього перерахованого у стратегії у рамках Пріоритету 7, ми хотіли б запропонувати побудову мережових зв'язків всією Україною, а також підтримку місцевих ініціатив для обміну досвідом. Це важливо, оскільки вибудова зв'язків є одним із семи принципів підходу LEADER та може дати додаткові позитивні моменти у вигляді отримання знань щодо практичних аспектів імплементації, обміну досвідом та популяризації підходу для інших сільських територій та потенційних зацікавлених осіб, а також інституційне, у тому числі, міжнародне, співробітництво;
- у Пріоритеті 7.1 «Підвищення якості життя і диверсифікації господарської діяльності у сільській місцевості» цільові показники є дуже амбітними. Реалізація тільки пілотних проектів (як у плані дій) не сприятиме досягненню результатів.

Поле на Чигиринщині,
фото: Нільс Акерман,
Lundi13/НЕЦУ, 2016

Висновки

Стратегія фокусується не лише на розвитку сільського господарства як напрямку економіки, а і сільських територій загалом. Це є прогресивним кроком. Важливим є зазначений комплексний підхід, виокремлення пріоритетних напрямків, та включення до них питань захисту довкілля і управління природними ресурсами.

Також позитивним є те, що Стратегія не оминула проблем зміни клімату, передбачені відповідні заходи та індикатори. Проте варто доопрацювати текст, щоб відобразити проблеми зміни клімату у всіх компонентах Стратегії.

Інтеграція принципів спільної аграрної політики та перехресної відповідальності може бути важливим кроком у майбутньому розвитку агроєкономіки. Проте виконання та успішність цього підходу на практиці дуже залежить від наявності значного фінансування для підтримки та стимулювання сільгоспвиробників.

З негативних аспектів – у Стратегії оминули проблему нітратного та фосфатного забруднення від сільськогосподарських джерел. Оскільки сільське господарство є основним джерелом забруднення води та ґрунтів нітратами, варто винести нітратне забруднення окремою проблемою та передбачити мету, заходи, результати та індикатори для її вирішення.

Загалом погано пророблено цілісність компонентів для всього розділу 10.1 Вода, земля, пестициди, нітрати та мінімальні екологічні стандарти. Для кожної визначеної проблеми має бути поставлена ціль, визначені заходи, прописані очікувані результати та індикатори їх виконання. Наразі такої цілісності у Стратегії немає.

Крім того, викликає застереження несприйняття наробок Стратегії та обмежена їх інтеграція у плани, програми та підзаконні акти. Наразі є спроба інтегрувати певні елементи до Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, проте без деяких важливих екологічних елементів та засад збалансованого диверсифікованого розвитку сільських територій і чітко відображеного покращення.

Додаток 1

Проблеми та перестороги щодо втілення Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки.

Текст Стратегії був підтриманий Національною Радою реформ у кінці 2015 р. У березні 2016 р. відбулася зустріч Міністерства агрополітики з міжнародними донорами, де було узгоджено Консолідований план заходів на основі Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій України на 2015-2020 рр. Проте Мінагрополітики розраховувало, що Стратегія буде прийнятою Верховною радою України для виконання плану заходів Стратегії. В Україні не є обов'язковим прийняття Стратегій парламентом. Тому спостерігається, що на сьогодні Стратегія вважається документом, не обов'язковим для виконання та інтеграції в інші законодавчі ініціативи, підзаконні нормативно-правові акти, програми тощо.

У вересні 2015 р. Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку сільських територій . У Концепції розвитку сільських територій закладено комплексний підхід до розв'язання проблем сільських територій та принципи сталого розвитку, невід'ємною частиною яких є екологічна складова. Серед проблем, пов'язаних з охороною довкілля, зазначено неврахування екологічних вимог у виробничих процесах, що відбуваються на селі та недостатність і неефективність природоохоронних заходів. Метою Концепції, серед іншого, є необхідність охорони навколишнього природного середовища, збереження та відновлення природних ресурсів у сільській місцевості.

Протягом 2016 р. Мінагрополітики планує розробити План заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій. На жаль, під час ознайомлення з проектом документу стало очевидним , що він не узгоджений із Стратегією та не містить її напрацювань, так саме як і засад Концепції розвитку сільських територій.

Також урядом було прийнято Концепцію Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. , далі розпорядження Кабінету міністрів України від 30 грудня 2015 р. зобов'язало Мінагрополітики розробити повний текст документу. При тому, що терміни розробки проекту Держпрограми є дуже затягнутими, Мінагро наразі має документ для консультування. Ознайомлення з документом справило загалом приємні враження у частині загального тексту. НЕЦУ надав свої коментарі щодо її подальшого вдосконалення.

Між міністерствами та іншими органами виконавчої влади немає належної співпраці, координації та моніторингу, які передбачені у Розділі 4 Стратегії «Впровадження Стратегії» – наприклад, між Мінагрополітики та Мінекології щодо екологічних питань, між Мінагрополітики та Мінгеріону щодо розвитку сільських територій .

Звернення та запити до Мінагрополітики не дали повної картини, хто відповідає за виконання Стратегії. Відповіді надавали Департамент Сектору взаємодії з асоціаціями громадських організацій, перший заступник міністра, Департамент науково-освітнього забезпечення та розвитку підприємництва на селі та жодного разу не було відповіді від офісу заступника міністра агрополітики з питань європейської інтеграції.

У 2015 р. Мінагрополітики призначили Раду з питань розробки проекту Стратегії та робочі групи. У 2016 р. представника НЕЦУ було запропоновано та включено до робочої групи з розвитку сільських територій. Проте протягом року не відбулося жодної зустрічі, принаймні, запрошення для участі не надходило.

Крім того, у квітні 2016 р. змінився міністр агрополітики, ним була оголошена інша стратегія. На жаль, практика переробки стратегічних документів при зміні керівництва Міністерств є поширеною практикою і в інших галузях в Україні. Наприклад, Енергетична стратегія України перероблялася за 2014-2016 рр 4 рази. Варто змінити загальний підхід до розробки стратегічних документів та роботи профільних Міністерств: робити поточне управління відповідно до стратегії, а не стратегію відповідно до поточного управління.

Таким чином, варто зазначити застереження щодо того, як Стратегія втілюється:

- зміна Міністра агрополітики ставить під сумнів виконання розробленої попередньо Стратегії 2015 року;
- розроблена Стратегія 2015 р. залишається декларативним документом, який практично неінтегрують у нові розроблювані підзаконні акти, програми та концепції розвитку;
- не зрозуміло, хто є відповідальним за виконання Стратегії у Міністерстві, робочі групи за темами не діють;
- відсутня міжсекторальна співпраця профільних міністерств та інших органів виконавчої влади;
- не визначено є чи буде Міністерство продовжувати працювати вже з розробленою Стратегією, чи буде розпочато процес розробки нового документу.

Таблиця 1. Аналіз цілісності підходу

Основні проблеми, які були визначені ⁴	Мета	Пріоритетні заходи	Очікувані результати	Індикатори
Немає інтеграції екологічних проблем у с/г виробництво	<ul style="list-style-type: none"> - Термінове впровадження мінімальних екологічних стандартів, - Розвиток програм сталого управління природними ресурсами, - Розробка відповідних індикаторів, - Впровадження механізмів перехресної відповідальності 	<ul style="list-style-type: none"> - Наближення українського законодавства до загальноєвропейських принципів, - Зміцнення інституційного потенціалу, - Розробка комплексних програм, - Розробка мінімальних стандартів та індикаторів впливу на стан біосистем та екотопів, - Поетапний перехід до впровадження механізмів перехресної відповідальності, - Розроблення заходів з адаптації до зміни клімату, а також щодо скорочення емісії парникових газів від сільського господарства, як частини національного плану дій щодо запобігання зміні клімату 	<ul style="list-style-type: none"> - Розвиток сталого сільського господарства, - Ресурсозберігаюче використання природних ресурсів, - Зниження витрат виробників 	<ul style="list-style-type: none"> - Зменшення викидів парникових газів від с/г джерел на 20 % до 2020 р., - Поліпшення біохімічного стану ґрунтів за рахунок 10 % збільшення кількості гумусу у середньому у країні, - Зменшення водоспоживання для виробничих цілей у с/г із свердловин на 10 %, - Зменшення внесень мінеральних та органічних азотних добрив до 250 кг сукупного азоту на гектар.
Велика кількість надзвичайних ситуацій техногенного та природного походження	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження ефективного управління техногенними та надзвичайними ситуаціями в аграрному секторі, яке має базуватися на запобіганні, підготовці та реагуванні, за потреби – відновленні 	<ul style="list-style-type: none"> - Зміцнення інституційного потенціалу, покращення міжвідомчого співробітництва, - Розробка комплексних програм 		
Використання пестицидів, та велика кількість фальсифікату	<ul style="list-style-type: none"> - Зменшення частки фальсифікованих пестицидів на внутрішньому ринку, - Впровадження комплексного підходу до протидії їх міжнародній торгівлі 	<ul style="list-style-type: none"> - Наближення українського законодавства до загальноєвропейських принципів, - Зміцнення інституційного потенціалу, - Розробка комплексних програм, - Впровадження заходів (не зазначено яких саме) для зменшення частки фальсифікованих пестицидів та агрохімікатів 	<ul style="list-style-type: none"> - Скорочення несертифікованих агрохімікатів 	<ul style="list-style-type: none"> - Зменшення частки фальсифікованих пестицидів на внутрішньому ринку до загальноєвропейських показників (максимум 10 %), - Поліпшення біохімічного стану ґрунтів за рахунок 10 % збільшення кількості гумусу у середньому у країні, - Зменшення використання пестицидів на 10 % та заміна особливо токсичних пестицидів на менш небезпечні, - Зменшення внесень мінеральних та органічних азотних добрив до 250 кг сукупного азоту на гектар

Основні проблеми, які були визначені ⁴	Мета	Пріоритетні заходи	Очікувані результати	Індикатори
Відсутність комплексного підходу до біологічної безпеки країни		<ul style="list-style-type: none"> - Зміцнення інституційного потенціалу, - Розробка комплексних програм 		
Малефективно працюють інтегровані принципи боротьби зі шкідниками	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження комплексного підходу до управління зі шкідниками 	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження принципів інтегрованого управління шкідниками 		
Відсутній комплексний підхід поводження з відходами на сільсько-господарських територіях	<ul style="list-style-type: none"> - Розвиток комплексних програм сталого поводження з відходами на сільськогосподарських територіях 			

⁴ На основі розділу «Обґрунтування», Напряму 10.1 Вода, земля, пестициди, нітрати та мінімальні екологічні стандарти, ст. 79 Стратегії

